

УДК 821.161.2 Шев(091)(045)
[https://doi.org/10.31548/philolog14\(1\).2023.010](https://doi.org/10.31548/philolog14(1).2023.010)

Прижиттєві видання Т. Г. Шевченка
T. Shevchenko's Lifetime Publications

Олена ОНУФРІЄНКО, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української мови, літератури та культури

Olena ONUFRIENKO, Ph.D in Philology, Associate Professor

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», м. Київ, Україна

National Technical University of Ukraine «Igor Sikorski Kyiv Polytechnic Institute», Kyiv, Ukraine

olena.kumlk@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-1311-7983>

Антоніна БЕРЕЗОВЕНКО, кандидат філологічних наук, доцент, старший науковий співробітник Школи міжнародних відносин Елліотта Університету Джорджа Вашингтона
Antonina BEREZOVENKO, Ph.D in Philology, Associate Professor, Senior Fellow, Elliot School of International Relations, George Washington University

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», м. Київ, Україна

National Technical University of Ukraine «Igor Sikorski Kyiv Polytechnic Institute», Kyiv, Ukraine

Abstract. *Lifetime publications of T. Shevchenko's are priceless relics of Ukrainian literature and culture, which are authentic lists of his works, with handwritten corrections. There are many studies and comments on his work, but only a small number of specialists know the history of the composition of "Kobzar" in 1840, "Kobzar" in 1860.*

The interesting story of the publication of "Chihyrnyskyi Kobzar" and the poem "Haydamaka" in 1847. "Bukvar yuzhnorusskiy" stands out among the contemporary editions, because it is a study guide for both adults and children to study the Ukrainian language. This book was compiled by Shevchenko for Sunday schools and published at his expense in 1861, with a very large circulation of 10,000 copies.

An interesting lifetime publication of "Kobzar" from 1860, edited by M. Gerbel, translated by Russian poets: Mai, Mikhailov, Pleshcheev, Gerbel, Kurochkin. It was one of the main sources of acquaintance of the Russian reader with the poetry of T. Shevchenko during the 19th and 20th centuries.

The history of the pocket book "Kobzaryk", which was transported to Ukraine illegally after the Emsk Decree of 1876, reveals the true position of the Ukrainian word in the Russian Empire. This little book was shipped hidden in Awadi cigarette paper measuring 85x55 ml from Geneva. Although this is not a lifetime publication, it was released without Russian censorship.

To date, "Kobzar" has been reprinted more than 8 million times and has been translated into 100 languages. T. Shevchenko became a symbol of Ukrainian identity and originality.

Key words: *"Kobzar", "Bukvar yuzhnorusskiy", "Kobzaryk Awadi", yarizhka, kulishivka.*

Він був поетом волі в час неволі,
Поетом доброти в засиллі зла,
Була у нього надзвичайна доля,
Та доля Україною була
Д. Павличко

Актуальність (Introduction).

Кожне з видань творів Т.Г. Шевченка являє нам щось надзвичайне висвітлення історії цих видань доносить до нас крізь десятиліття їх особливий статус і особливе значення. Порушена проблема має розкрити історію створення видань поета особливо прижиттєвих, та їх побутування, адже це від'ємна частина української

культури. Кожна Шевченкова крижка несе великий запас інформації про час, місце зберігання, про те, кому вона належала. Багато є досліджень творчості Шевченка та коментарів до них, але наше практичне завдання долучити до наукового опрацювання історію створення видань творів поета, їх поширення і особливості тексту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Literature Review). Так у книзі В. Щербини «Кобзар» – Євангеліє українців» автор розглядає крізь призму християнських цінностей вплив поета на формування національної ідентичності, шукаючи в текстах поета його прив'язування до конкретного місця. П. Ребро, О. Забужко розглядаючи його «Заповіт» знаходять вказівку на місце, де поет заповідав його поховати біля Хортиці, там колись був «рів Ревучий», як називали Дніпровий поріг Ненаситець, що сьогодні знаходиться під водою. Г. Грабович звертає увагу на семантику символів у творчості Тараса Шевченка і характеризує його як міфотворця. Т. Гундарова, розглядає Шевченкову прозу крізь цивілізаційні проєкти поета. Отже, творчість Кобзаря невичерпне джерело для наукових досліджень, можна сказати, що його творчість як айсберг, підводна частина якого приховує цілі пласти поетових дум, мрій і загадок.

Мета (Aim) даної статті з'ясувати художньо-естетичну, історичну значимість видань Т. Шевченка, особливо прижиттєвих, та з'ясувати шляхи формування «Кобзаря». Відповідно до мети визначено й **основні завдання (the main tasks):**

- 1) проаналізувати відомі видання «Кобзаря» поета, особливо прижиттєві,
- 2) відстежити їх шлях від укладання до опублікування,
- 3) осмислити їх значення для формування та становлення народної ідентичності та досягнути їх художньо-естетичну змістовність для розуміння.

Наукова новизна полягає у спробі з'ясувати шлях формування «Кобзаря» і висвітлити особливості кожного видання та їх вплив на формування національної ідентичності.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в тому, що вони дозволяють адекватно відтворити художню, естетичну та історичну цінність «Кобзаря» в історії української літератури та культури.

Методи дослідження (Methods). У цьому дослідженні було використано загально-наукові методи. Зокрема, для дослідження прижиттєвих видань Тараса

Григоровича Шевченка використовувалися теоретичні методи наукового дослідження: узагальнення, аналіз та опис.

Результати дослідження та їх обговорення (Results and Discussion). Кожне нове покоління відкриває для себе Шевченка. Попри всі ідеологічні та політичні інсинуації постає він завжди в своїй неосяжності і невичерпності. Велет духу, пророк українського народу, він знову і знову сяє над нашим буттям і до висот свого незламного духу, піднімає свій народ, повертає нам себе. І це трагедія народу, що впродовж майже двох століть він змушений знову і знову поставати з попелу. Так, саме з попелу треба підіймати Україну. Тому дзвонять дзвони тривоги! Саме тому треба рятувати ще все те, що не згоріло, не зникло, не розсипалось, не пішло прахом. І сьогодні в ці героїчні дні війни, ми знову звертаємось до Шевченка і сила його Слова додає нам насаги.

Серед перлин світової поезії, сяє невеличка поетична збірка «Кобзар» Т. Г. Шевченка, 1840 року видання. Спогадів самого Шевченка про те, як з'явився його перший поетичний збірник не залишилось. Відомо, що причетним до видання «Кобзаря» був Євген Гребінка – добрий геній Шевченка, який познайомився з ним через Івана Сошенка і з тих пір (1836 року) підтримував його, як матеріально, так і морально. Відомий український поет, культурний діяч – Є. Гребінка безпосередньо сприяв викупу молодого Шевченка з неволі. Помітивши талановитого юнака, він доклав багато зусиль, щоб ім'я Т. Шевченка стало відомим серед діячів культури, літераторів Петербурга. Він писав: «... Шевченко. До чого хороші пишати стихи! Как что напишет, только причмокни да ударь руками о полы!» [4, с. 298]. Створюючи альманах української поезії, «Ластовка», Гребінка сам відбирав перші поетичні твори молодого Шевченка.

Відомо, що 1838 року, Тарас Шевченко віддав своїх п'ять поезій для публікації у альманасі «Ластовка» і Гребінка був у захваті від них, але поезії були надруковані в альманасі лише у 1841 році «На вічну пам'ять Котляревському», «Причинна», уривок з поеми «Гайдамаки», «Тече вода в синє море», та «Вітре буйний». У цих творах постає образ

романтичного героя, наділеного індивідуальністю, відірваного від свого соціального оточення.

Альманах «Ластовка» мав цікаву передісторію. Бажання видавати український часопис висказав Квітка, за порадою якого восени 1838 року Є. Гребінка звернувся до видання «Отечественних записок» долучити до цього видання додаток українською мовою, але коли 1839 року редактором літературно-критичного відділу і всього журналу стає В. Белінський, то випуск додатку відмінюють, адже цей діяч вважав українську мову примітивним наріччям, «мужичою», зовсім безперспективною. Тому Є. Гребінка, який був гарним, професійним редактором, зважається на окреме видання альманаху, що мав назву «Ластовка», далі у тексті «Ластівка». Вийшов альманах 1841 року у Петербурзі, де у передньому слові Гребінка написав, що цей альманах має розважати українського читача не російською книжкою, що не до душі українцеві, а справжньою українською. Тому і вийшло, що нові твори Шевченка передані ще 1838 року вийшли вже після виходу «Кобзаря» 1840 р.

Гребінка мав своїм завданням дати українську книжку для читання українськиму читачу, яка задовольнила його смаки.

На сторінках альманаху відбулись дискусії щодо української та російської культури, що фактично були активним протистоянням. Белінський опублікував нищівну рецензію на «Ластівку», що довело: на співпрацю з росіянами годі чекати. Саме у цьому Альманасі рішуче постала і стверджувалась ідея української самобутності.

Згодом сам Шевченко стане мірилом української ідентичного і самобутності.

Отже, 16 квітня 1840 року, у Петербурзі, вийшов у світ «Кобзар» Т. Г. Шевченка. Це перше зібрання поезій поета вражає гармонійним поєднанням оформлення із змістом. Вартість книжки була досить висока – 1 крб. сріблом, що не завало їй швидко розійтись, тираж розкупили за два тижні, вона мала зручний середній формат, чіткий шрифт, мистецький продуманий розподіл тексту та його частин, чередування чистих та неповністю заповнених сторінок. Усі ті елементи, які являли читачеві нову українську книжку.

«Ся маленька книжечка відразу відкрила немов новий світ поезії, вибухнула мов джерело чистої холодної води, заясніла невідомою досі в українськимв письменстві якістю, простотою і поетичною грацією вислову» [13, с. 350], – писав І. Франко.

Вісім поезій, що склали першу поетичну збірку Т. Г. Шевченка, стали новим етапом розвитку української літератури та культури. Офорт до книжки, виконаний художником, другом поета, В. Штернбергом, що зобразив кобзаря з поводарем, зумів образно передати назву книжки «Кобзар» та і Шевченка після виходу збірки стали величати Кобзарем.

«Кобзар» був видрукований у приватній друкарні Є. Фішера коштом П. Мартоса. Перші 100 примірників тиражу мали 115 сторінок і вони були поширені серед друзів і знайомих, з них зберіглося не багато і їх кількість сьогодні не встановлена.

Нині єдиний відомий примірник книжки, що має 115 сторінок, і який належав Т. Г. Шевченку і був вилучений у нього під час 1-го арешту, зберігається, на жаль, у Петербурзі.

Цікавий факт: перше видання «Кобзаря» має різну кількість сторінок 114; 115. Це пояснюється тим, що перша кількість примірників книжки вийшли майже не цензуровані, коли «Кобзар» отримав шалений розголос.

Цензура всі подальні примірники урізала. Хоча деякі дослідники, так як В. Бородар вважають, що не зробив сам П. Мартос, злякавшись санкцій.

Спочатку книгу збиралися назвати «Малоросійські пісні та вірші», але П. Мартос перейменував на «Кобзар». Книга була зустрінута, із захватом з боку читачів, а російська критика була агресивна, так, як і сьогодні, вона стверджувала, що немає особливої української мови, сама мова – гібридний діалект, мужицька та безперспективна і не має права на існування, вимагала заборонити книжку. Але попри всі перешкоди «Кобзар» дуже швидко поширився серед петербурзької інтелігенції.

Щодо мови першого «Кобзаря», то він був надрукований так званою ярижкою – використання російської абетки та російського правопису для української мови, через відсутність стандартизованого

українського правопису.

Цікаве походження ярижки. Цей дореволюційний російський правопис має таку назву від кириличної літери “єри”, тобто “Ы”. А. Кримський зауважував, що цим правописом користувались Г. Квітка-Основ'яненко, Є Гребінка, відомий своїм романом «Очи черные», який вперше побачив світ у «Літературній газеті» 17 січня 1843 р., є звичайно Т. Шевченко.

Серед тої невеликої кількості примірників прижиттєвих видань Шевченка, що дійшли до нас, унікальним є перше видання «Кобзаря» 1840 року. Цей рідкісний примірник зберігається в фондах раритетів Наукової бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. На сьогодні у первісному вигляді збереглося декілька примірників цього унікального видання. У фондах бібліотеки книжка «Кобзаря» міститься у конволюті, мабуть, тому так довго не втрачувався саме цей примірник «Кобзаря».

Як відомо, ще за життя Шевченка, його «Кобзар» став реліквією. Приблизно ми можемо встановити його тиражність – не більше 1000 примірників, бо саме стільки відбитків могла витримати офортна дошка, з якої робилася перша ілюстрація до поезій Шевченка за малюнком Штенберга. Ми знаємо, що саме вона й дала назву першій збірці поезій Т. Г. Шевченка і самому поетові. Цей офорт вводить читача в особливий світ Шевченкових творів. Їх було всього вісім: «Думи мої думи, лихо мені з вами!», «Перебендя», «Катерина», «Тополя», «Думка», «До Основ'яненка», «Іван Підкова», «Тарасова ніч». Згодом цю невелику збірку використало III відділення проти Шевченка у 1847 році, коли велось слідство про участь його в Кирило-Мефодіївському товаристві. Книжку заборонили і вилучили по «височайшому повеленню», а яка доля спіткала її автора ми знаємо.

Отже, за життя поета «Кобзар» 1840 року став рідкістю. Власники збірки не тримали її відкрито, мабуть цим можна пояснити, що бібліотечний примірник невідомого власника, зберігся у конволюті, на корінці якого золотом витіснено «І. Котляревський Енеїда». Це рідкісне видання «Енеїди» здійснене у 1808 році у друкарні Глазунова в Петербурі, до шибка

входять ще два зібрання «Малороссийские и червонорусские народные думы и песни» та «Опыт собрания старинных песней». Сам «Кобзарик» добре зберігся, і виданий він, порівняно з іншими роботами та творами цього конволюту, найпізніше. Можна припустити, що «Кобзар» потрапив до невідомого нам власника (Монограмма на першій сторінці не читається) одразу ж після виходу. А оскільки була загроза його конфіскації, бо після розгрому Кирило-Мефодіївського товариства він потрапив під заборону і вилучення то, переплівши Кобзар з іншим виданням, можна було таким способом приховати його від стороннього ока.

На сторінках «Енеїди», зібрання українських дум, пісень, поезій Шевченка багато різних поміток і записів датованих 1836, 1854, 1889 роками, що стосуються окремих слів, висловів. Особливий інтерес являють собою малюнки, виконані італійським олівцем. На краях книжок це герої «Енеїди», «Кобзаря». Малюнки стилізовані, навіть манерою виконання схожі на зарисовки олівцем самого Шевченка. Очевидно власник був людиною високоосвіченою. Підписи під окремими малюнками та помітки зроблені, крім української, ще й французькою та італійською мовами. Про те, що власник книжки – представник української патріотично настроєної інтелігенції свідчить не лише відсутність російськомовних записів на його сторінках. Як відомо, лише найбільш патріотично настроєні українські інтелігенти користувались «мужичою мовою» в побуті. У Києві в другій половині XIX ст. за користування рідною мовою в сім'ї та на зібраннях, українських інтелігентів позбавляли державних і навіть приватних посад, а серед киян відомо лише вісім у сімей, які не зважали на заборону – Антоновичі, Лисенки, Косачі, Старицькі, Грінченки, Луценки, Чикаленки, Шульгини. Можна припустити, що «Кобзар» належав якійсь з цих родин і зберігався в одній родині впродовж 60 років (записи свідчать про це) як сімейна реліквія. Примірник-свідчення активного життя Шевченкової поезії. Ця перша збірка з офортом дала назву не лише книжці, а й самому поетові і вона вражає гармонійним поєднанням

оформлення та змісту.

Другим прижиттєвим виданням творів Т. Г. Шевченка став Чигиринський «Кобзар» і «Гайдамаки» 1844. Це видання має свою історію. Відомо, що поема «Гайдамаки» 1841 року видання лишилась у книгарні Івана Лисенкова, який був її видавцем, і цих примірників лишилось нерозроданими понад 800. Коли Шевченко, який сам займався і видавничими, і цензурний справами свою 2-го «Кобзаря» вирішує поему «Гайдамаки», яку він видав власним коштом, зброшурували в одну книжку, разом з «Кобзарем». До 2-го видання ввійшли ті самі вісім творів з 1-го «Кобзаря» і поема. Друге видання теж прикрашене офортom – кобзар з поводирем-хлопчиком, малюнок був виконаний давнім товаришем поета – відомим художником В. Штернберган. У книжці зазначено, що це «новое издание с картинкою», надруковане в Петербурзі, у друкарні О. Сичева. Цензурував це видання з 11 до 29 листопада, П. Корсаков, про що зазначено в книзі «печатать по-прежнему». Відомо із архівних документів, що поет сам носив та забирав рукопис рецензією (лишились розписки).

Є цікаве пояснення назви цього видання: приписка Чигиринський зроблена, щоб ввести в оману цензуру, а інше – з комерційних міркувань і пов'язує назву Б. Хмельницький, мав свою рецензію в Чигирині.

У своїх листах Шевченко дуже переймався долею цього видання: і щодо цензури, і щодо комерційного успіху. Щоб забезпечити певний комерційний успіх видання Шевченко видрукував спеціальні передплатні білети, їх і поширював серед друзів та знайомих. Так, у листах і до Г. Тарновського, і до Квітки-Основ'яненка розповідав про труднощі з цензурою та безгрошів'я, бо не мав за що викупити з друкарні примірники.

Саме нестачею коштів пояснюється продаж 8 лютого 1848 року книгопродавцю Лисенкову за 1500 рублів сріблом у «вічне і спадкове володіння» творів із «Кобзаря» 1840 року та поему «Гайдамаки», яку видрукував 1842 року.

Ми з біографії Т. Г. Шевченка знаємо,

що після арешту 1847 йому було заборонено не лише малювати і писати, а й друкувати свої твори. Так, 21 червня 1847 році в Санкт-Петербурзьких відомостях оголошено про продаж книги «Чигиринський Кобзар і Гайдамаки» у крамниці Лисенкова. Спеціальним розпорядженням міністру народної освіти передано заборону і вилучення з продажу творів Шевченка і «Кобзаря». З'явилась заборона на твори Шевченка, які не могли бути «дозволяемі для передрукування». Книги вилучали після арешту Шевченка з бібліотек, книгарень, приватних колекцій. Цим і пояснюється дуже невелика кількість збережених примірників.

У наступному 1844 р. цей видавець видає «Чигиринський Кобзар і Гайдамаки». Дві поеми малоросійською Т. Г. Шевченка, де до перевидання «Кобзаря» було додано, видання «Гайдамаки» 1841 р. Мовою видань була «ярижка», що й у першому виданні. Слід додати, що всі прижиттєві твори поета згідно з Емським указом 1876 року були видрукувані цією мовою, яка була оголошена, саме цим указом, попри інші заборони, обов'язковою для застосування українською пресою в Росії («дабы не было допускаемо никаких отступлений от общеприятного русского правописания»).

Відомо, що до наших днів, збереглося надто мало примірників першого і другого видання «Кобзаря». Ще за життя поета вони стали раритетними. У 1843 році Шевченко, перебуваючи в Яготині написав поему, яку вперше надрукував у журналі «Маяк» 1844 року виходить поема під назвою «Бесталанный» Т. Шевченка одночасно з першою публікацією поет готує окрему книжку «Тризна», яка вийшла у Санкт-Петербурзі 1844 року: з присвятою – Варварі Репкіній, вірному другу, що займала особливе місце у житті поета і доклала багато зусиль для поширення видання. Цей поетичний твір – один з небагатьох написаний російською мовою. У видання багато купюр, а вилучені цензурою рядки замінені крапками. В. М. Рєпніна, отримавши з дарчим написом в подарунок один примірник, відновила його за автографом самого поета. Цікаво, що перший повний текст

поєми, який відновила В. Рєпніна було надруковано у виданні «Шевченко Т. Повне зібранні творів» 1935 року.

1847 року Шевченко розпочинає роботи над новим виданням «Кобзаря». Його арештували, що зупинило роботу над виданням. Подальше заслання, яке тривало до 1858 року, і продовжувала діяти заборона друкувати твори Шевченка.

Цікаве видання творів Тараса Григоровича вийшло 1859 р. у м. Лейпціг без будь-якої цензури – «Новые стихотворения Пушкина и Шевченка». Для нас це видання цікаве тим, що в ньому надруковані нові поеми та вірші Тараса Григоровича.

Видання було підготовлене російським політичним біженцем публіцистом і письменником І. Головіним, фінансував його німецький видавець В. Гергард. Але був і третій учасник цього видавничого проєкту – Пантелеймон Куліш. Адже завдяки йому у цьому виданні були надруковані твори Т. Г. Шевченка: «Кавказ», «Холодний Яр», «Думка» («Як умру, то поховайте...»), «Розрита могила», «Думка» («За думою дума роєм вилітає...»), «І мертвим, і живим, і ненародженим... моє дружнє посланіє». Цього ж року з друкарні П. О. Куліша вийшли окремо видані твори «Наймичка», «Тополя», «Тарасова ніч», «Псалми Давидові».

Наступне 1860 року прижиттєве видання «Кобзаря» коштом П. Ф. Симиренка було видруковане у друкарні П. О. Куліша досить великим тиражем 6500 примірників. П. Симиренко, коштом якого видавалася ця книга, був відомим меценатом і цукрозаводчиком, він виділив 1100 крб на це видання, а Шевченко мав повернути йому борг книгами.

До цього видання увійшло 17 творів. Розсварившись з Мартосом, Шевченко зняв посвяту йому. На початку «Кобзаря» вміщено гарний портрет Т. Шевченка. І присвяту Марку Вовчку. Портрет до Кобзаря 1860 р. написаний М. Микешиним, літографований Гогенфендом. Це було єдине видання, що дало Шевченкові гонорар і було схвально зустрите громадськістю. «Всі Ваші стихи, – писав П. Куліш Т. Шевченкові 10 травня 1860 року, – напам'ять повітверджували і, тривайте, чи не по «Кобзареві» вже й Богу

моляться». Реакція на вихід книжки була бурхливою, сучасники писали на сторінках періодики схвальні відгуки, проголошуючи Шевченка великим поетом і Пророком. Але до цього видання цензура не пропустила такі твори, як «Заповіт», «Кавказ», «Сон», «Єретик» та інші.

Третє видання «Кобзаря» 1860 року було видруковане тиражем 6050 примірників, але 250 з них були нецензуровані. Шевченко вклеював заборонені і відкинуті цензурою рядки віршів, які надрукували на маленьких шматочках паперу.

У друкарні П. Куліша цього ж 1860 року видано кілька окремих творів з «Кобзаря», «Наймичка», «Тополя», «Тарасова ніч», «Псалми Давидові» та інші.

Так, наприклад, поема «Наймичка» була видана П. Кулішем 1857 року без імені автора. «Псалми Давидові» випущено 1860 року окремим виданням за дозволом духовної цензури. Зауважимо, що вірші, які не увійшли до «Кобзаря» 1860 р. через цензуру, друзі поета опублікували в Лейпцігу під назвою «Новые стихотворения Пушкина и Шевченка» цінне тим, що було безцензурним.

«Тарасова ніч» – перший з творів Т. Г. Шевченка, де він звернувся до історичного минулого України і його осмислення. Написано 1838 року в Петербурзі. У поемі поет викладає народне розуміння героїчної козацької вільної доби, на противагу покріпаченої сучасності поетові України. Вперше надруковано поему з присвятою П. Мартосу у «Кобзарі» 1840 року. У 1860 році поема вийшла окремим виданням, але присвяту Шевченко зняв. Назва поеми пов'язана з повстанськими подіями, які очолював Тарас Трясило. П. Куліш у листі до Шевченка від 25 липня 1846 року писав: «Самое мужественное из Ваших призведений в «Кобзаре», самое оконченное и самое народное по складу и простоте, есть «Тарасова ночь» (без пропусков)». (Мається на увазі не викреслені цензурою) [11, с. 40]. Поема у новій редакції була підготовлена поетом до нового видання творів, і він зробив ґрунтовну правку в рукописі: «Поезия Т. Шевченка. Том первый». Головне управління цензури цей рукопис не схвалило, а дозволило нове видання, але

раніше друкованих творів. Тому нова редакція не ввійшла до нового «Кобзаря» 1860 року. За текстом цього кобзаря поему видано в серії «Сільська бібліотека»: Тарасова ніч: поема Т. Шевченка. – Спб. 1860.

«Давидові псалми» – поетичний цикл Т. Шевченка у грудні 1845 року.

Біблія у житті Шевченка посідала важливе місце. Ще в дитинстві, навчившись читати, він починає опановувати Псалтир і зачитуватися псалмами, захоплюючись їх поезією. З листування поета дізнаємося, що перебуваючи в Миргороді, він зачитується Біблією, про це йдеться у листі до А. Г. і Н. Я. Родзянок від 23 жовтня 1845 року.

Відомо, що в першій половині грудня 1845 року Шевченко створив цикл переспівів із Псалтиря. На лист В. Рєпніної від 9 грудня 1845 року він написав переспів 81 псалма, а потім переписані начисто вони увійшли до рукописної збірки «Три літа». Дослідники творчості Шевченка вважають, що 149 псалмів у чистових автографах ма-ли ввійти до нездійсненого видання «Кобзаря» 1847 року, яке через арешт Шевченка не сталося. Ця рукописна збірка «Три літа» з автографом циклу після арешту поета потрапила до III відділення, де в архіві зберігалася до 1907 року. Оцінку псалмам дали сучасники, адже їх тексти поширювалися списками. У листі до М. Костомарова (27.06.1846 р.). П. Куліш, високо оцінюючи Шевченкові псалми (а ми знаємо, що він сам працював над перекладом Біблії українською), писав: «Вы говорите, что можна писать на этом языке только мужацкие повести. Но у вас перед глазами Шевченко, который выражает на этом языке и псалмы Давыдом чувства достойные самого высшего общества» [8, с. 147].

Цикл надруковано у «Кобзарі» 1860 року під назвою «Псалми Давидові», а не «Давидові псалми». Дозвіл до друку дав цензор петербурзької духовної академії. Тут додамо, що перші Псалми Шевченко вмістив у свій «Буквар» 1861 року. Згодом у серії «Сільська бібліотека» (№ 13) псалми видано окремим виданням: «Псалми Давидові» / переложив нашому Тарас Шевченко (Сиб., 1860 рік).

«Наймичка» – твір Т.Г.Шевченка пері-

оду «Трьох літ». Уперше поему надруковано у збірнику «Записки о Южной Руси» (т.2. Спб, 1857). Автор не зазначений, бо Тарас Григорович перебував на засланні, і йому було заборонено не лише малювати і писати, а й друкувати його твори. П. Куліш, щоб обійти цензуру, у передмові до публікації зазначив, що поему знайдено випадково в альбомі панночки-хуторянки без вказівки на автора. Вдруге твір надруковано у «Кобзарі» 1860 року ще за життя поета. Рік написання твору – 1845, і ця поема належить до тих небагатьох творів Шевченка періоду «Трьох літ», що були опубліковані за його життя. З підписом Шевченка «Наймичка» була надрукована 1860 року у Петербурзі окремою брошур-кою-метеликом [16, с.29].

«Тополя» – балада Т. Г. Шевченка раннього періоду творчості, орієнтовано датується 1839 р. у Санкт-Петербурзі. Першодрук балади здійснено в «Кобзарі» 1840 року, потім твір передруковано в «Чигиринському Кобзарі й Гайдамаках» 1844 року.

Згодом, а саме 1859 року, в рукописі «Поезія Т. Шевченка, Том перший» поет створює нове редагування тексту балади, твір надруковано в «Кобзарі» 1860 р.

Ця балада була відредагована і виправлена самим Шевченком для нового видання «Кобзаря». Дослідники зауважують, що правка має послідовний і завершений характер. Тобто правка була остаточна.

За текстом «Кобзаря» 1860 року балада видається, як і попередні твори, у серії «Сільська бібліотека» (Тополя: Балада Т. Шевченка. – Спб, 1861).

Цього ж 1860 року вийшов ще один «Кобзар», який був важливою подією в літературному житті Росії, і став останнім прижиттєвим виданням «Кобзаря». Видавцем його був Микола Гербель – перший перекладач творчості Шевченка російською мовою. У 1847 році, коли Микола Гербель був на другому курсі лицею в Ніжині, він познайомився з Шевченком, і продовж усього життя залишився шанувальником його таланту. «Кобзар» Тараса Шевченка «в перекладі руських поетов» відкривається автобіографічним листом Шевченка до О. Оболонського, а в кінці книжки вміщено

біографію опублікованих на той час творів Шевченка та їх російських перекладів, яка була складена М. Гербелем. До перекладів поезій Шевченка М. Гербель залучив відомих російських поетів О. Плещеева, М. Михайлова, М. Курочкіна, М. Берга, В. Крестовського та Л. Мея і також умістив 11 своїх власних перекладів. Попри всі недоліки, яке має це видання, художню нерівноцінність зібраних у ньому перекладів, воно було одним із основних джерел знайомства російського читача з поезією українського поета протягом XIX–XX століть.

Ще цікаве це видання першою біографічною довідкою про Шевченка, написаною до О.Оболонського – редактора петербурзького журналу «Народное чтение». Т. Г. Шевченко почав писати автобіографію на його пропозицію, але не дописав її, по-боючись цензурних вимог. Він звернувся до П. Куліша з проханням написати варіант його біографії, прийнятний для цензури. П. Куліш і справді дописав його автобіографію та, узгодивши її з Шевченком, надав їй форму листа. Таким чином, його вміщено у виданні під назвою «Письмо Т. Г. Шевченка к редактору «Народного чтения»». Його надруковано в книзі 2 цього журналу 1860 р. Додамо, що до цієї публікації в пресі не було жодних бібліографічних матеріалів про Т.Г. Шевченка, тому «Письмо», як зауважує шевченкознавець В. Шубравський, викликало великий інтерес у читачів. У різному вигляді – скорочено чи повністю.

Ці матеріали передруковували в інших виданнях. «Письмо» стало історичним документом, де висвітлювалися не лише епізоди з біографії Т.Шевченка, а й ситуація в громадсько-політичному житті Росії середини XIXст. Також «Письмо» порушило актуальні питання громадського, соціально-політичного, морально-етичного життя суспільства того часу. Значення того автобіографічного «Письма» як документа тієї епохи великої історико-літературної ваги важко переоцінити. Зауважимо, що «Письмо» спонукало до написання спогадів про Шевченка, до створення його біографії, до збирання і публікації матеріалів про нього і його творчість.

М. Гербель після смерті Т.Шевченка у доповненому і доопрацьованому вигляді перевидав цей «Кобзар» у 1869 та 1879 роках. «Кобзарь» за редакцією М. Гербеля – останнє прижиттєве видання поета.

Надзвичайно цінним виданням був «Букварь южнорусский» 1861 року (далі – «Буквар»). Саме «Буквар» – останнє прижиттєве видання Т. Г. Шевченка. Термін «буквар» увів у староукраїнську мову на початку XVII ст. Мелетій Смотрицький. Тарас Григорович замислив створити серію навчальних посібників з різних галузей знань і видати їх для недільних шкіл власним коштом. Першим таким навчальним посібником і був «Буквар» для навчання і дітей, і дорослих українців різною мовою. Книжка вийшла великим накладом (10 000 примірників) коштом автора. Про це зазначено в листі від 4 січня 1861 року до М. Чалого: «Думка есть за «Букварем» напечатать лічбу (арифметику) – і ціни, і величини такої ж як і «Букварь». За лічбою – етнографію і географію в 5 копійок. А історію, тільки нашу, може вбгаю в 10 копійок. Якби Бог поміг оце мале діло зробить, то велике б само зробилося» [15, с.220].

«Буквар» проходив подвійну цензуру – друковану і світську. Вийшла книжка на початку січня 1861 р., і Шевченко сам розсилає її своїм приятелям, друзям і дає настанови М. Чалому, Ф. Ткаченку щодо поширення свого «Букваря» в недільних школах. Гроші за книжки просить покласти до каси недільних шкіл. Зауважимо, що уривки з «Псалмів Давидових», перекладені поетом, пропонувались як обов'язкові релігійні тексти. Цей «Буквар» зробив свій внесок до вітчизняної педагогіки.

До його складу входить: азбука друкованих та рукописних літер, традиційні тексти для читання по складах, поетичні переспіви окремих «Псалмів Давидових», п'ять щоденних молитов, цифри і таблицю множення до 100. Друга частина книжки містить думи про Олексія Поповича, про Марусю Богословку і 13 народних прислів'їв. Це було оригінальне і новаторське видання, яке дуже різнилось своєю спрямованістю від теологічних букварів (Гатцука, Шейковського та інших). Бо у Шевченка зміст посібника заохочував не до тупого зубріння і заучування

незрозумілих слів, а до осмислення прочитаного, свідомого читання і навчання. Буквар мав сприяти свідомому навчанню і формуванню світогляду освічених Українців. Цей посібник був надісланий в Україну до недільних шкіл Києва, Полтави, Чернігова, Черкас, Житомира, Харкова та інших міст. Проте згодом його Головгим управлінням цензури заборонили і відхилили як навчальний посібник.

Окремо, на нашу думку, потрібно подати інформацію «про так званій кишеньковий: Кобзар». Його 1848 року у Женеві видав Ф.Вовк із своїм Переднім словом. «Сей маленький «Кобзарик» зробив свого часу велику сенсацію в Гамешні і, певно, тисячами примірників був перевезений до Росії, бо його, за словами І.Франка, можна було сховати в кишені камізелки» [13, с. 263].

1876 р. видано Емський указ, який заборонив не лише друкувати, а й ввозити до України книжки українською мовою. Було вигадано, як через кордони провозити тираж «Кобзаря»: Його виготовлено за розміром дуже популярного цигаркового паперу Awadi і разом з ним упаковано в пачки.

Кошти на друкування від Старої громади передали до Женеві і 10 березня 1878 року вийшов «Кобзарик» Awadi – кишеньковий Кобзар Т Шевченка. Права на друк творів творів викупили в родичів Тараса Григоровича, а готували до друку друкарні М. Драгоманова у Женеві – Федір Вовк, - відомий етнограф та публіцист – Антін Михацький. Під виданням вони підписалися як «Сірко» і «Кузьма».

Список використаних джерел:

1. Анісов В., Середа Є. Літопис життя і творчості Т. Г. Шевченка. 2-ге вид., доп. Київ : Дніпро, 1976. 392 с.
2. Барабаш Ю. Тарас Шевченко: імператив України. Історіо- й націософська парадигма. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2004. 181 с.
3. Бовсунівська Т. Поетика Тараса Шевченка. Вибрані статті. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 224 с.
4. Гребінка Є. П. Твори у 3-х томах: Т. 3. Повісті, оповідання, нариси, статті, рецензії, листи / ред. Б.А.Деркач; упоряд.

Початковий тираж видання 1000 примірників, тут уміщено 19 творів поета без російської цензури та купюр. «Сей мініатюрний «Кобзарик» зробив свого часу велику сенсацію в Гамочині і тисячами примірників був перевезений до Росії, – писав І. Франко» [13, с. 259].

Висновки (Conclusions). Прижиттєві видання Т. Г. Шевченка – неоціненний скарб. Вони зберігають живу поетову думку, гаряче серце і найкращі духовні сили. У його слові ожили мрії, сподівання українців. Поет став частиною нашої національної ідентичності. Саме тому у світі налічують 1384 пам'ятники Великому Кобзареві, з них 1256 – в Україні.

Книжка «Кобзар» формувалась упродовж десятиліть. Усього за життя Шевченко створив 235 поетичних творів: поезії, поеми та балади, які й увійшли згодом до «Кобзаря», який ми знаємо сьогодні.

«Кобзар» перевидано понад 8 млн разів, 100 мовами. Переклад здійснено есперанто, японською, корейською, арабською та іншими. Найбільше перекладів польською, англійською, російською. Роль Тараса Григоровича Шевченка у формуванні української нації неоціненна, і свідчення цьому безсмертна історія його поезії «Кобзаря», що став священною книгою українців.

У своїй «Присвяті» І. Франко напише: «Доля не шкодувала йому страждань, але й не пожаліла втіх, що були із здорового джерела життя. Найкращий і найцінніший скарб доля дала йому лише по смерті – невмирущу славу і все розквітаючу радість, яку в мільйоні людських сердець все наново збуджуватимуть його твори» [13, с. 255].

І.О.Лучник, А.М.Полотай. Київ : Наукова думка, 1981. 394 с.

5. Єфремов С. Шевченковознавчі студії. Київ : Україна, 2008. 368 с.

6. Забужко Оксана. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу. 5-те вид. Київ : Видавничий дім «Комора», 2017. 304 с

7. Зайцев П. Життя Тараса Шевченка. 2-е вид. Київ : Обереги, 2004. 480 с.

8. Івакін Ю. О. «Псалми Давидові». Шевченківський словник. Том другий. Київ, 1977. 147 с.

9. Івченко В. Творив, боровся і

любив Т. Г. Шевченко // Науковий світ. 2005. № 3. С. 6–7

10. Кирилюк Є. Тарас Шевченко: Життя і творчість. Київ : Дніпро, 1979. 266 с.

11. Листи до Тараса Шевченка. Київ, 1993. 384 с.

12. Спогади про Тараса Шевченка / Бородін В. С., Павлюк М. М., Боронь О. В., Смілянська В. Л. Київ : Дніпро, 2010. 608 с.

13. Франко І. Я. Зібрання творів: у 50 т. : Т. 39. Літературно-критичні праці (1913-1914) / редкол.: Є. П. Кирилюк (голова) та ін.; АН УРСР, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка. Київ : Наукова думка, 1983. 702 с.

14. Шевченко Тарас: Документи та матеріали до біографії. 1814–1861 / за ред. Є. П. Кирилюка. Київ : Вища школа, 1982. 432 с.

15. Шевченко Т. Зібрання творів : у 6 т. Т. 6. Листи до різних осіб 1859–1861. Київ, 2003. С. 179–229.

16. Шевченко Т. Наймишка : поема. Петербург: В друк. П. А. Куліша, 1860. 29 с.

References:

1. Anisov, V., Sereda Ye. (1976). Litopys zhyttia i tvorhosti T. H. Shevchenka [Chronicle of the life and work of T. G. Shevchenko]. – 2-ге vyd., dop. Kyiv : Dnipro, 1976. – 392 s. [in Ukrainian].

2. Barabash, Yu. (2004). Taras Shevchenko : imperativ Ukrainy. Istorio- y natsiosofska paradyhma. [Taras Shevchenko: Ukraine's imperative. Historical and sociological paradigm.]. Kyiv : Vyd. dim "Kyievo-Mohylianska akademiia". – 181 s. [in Ukrainian].

3. Bovsuniv's'ka, T. (2017). Poetyka Tarasa Shevchenka. [Poetics by Taras Shevchenko]. Selected articles. Kyiv: Dmytro Burago Publishing House, 224 s. [in Ukrainian].

4. Hrebinka, Ye. P. (1981). Tvory u 3-kh tomakh: T. 3. Povisti, opovidannia, narysy, statti, retsenzii, lysty [Works in 3 volumes: T. 3. Stories, short stories, essays, articles, reviews, letters]. Kyiv: Naukova dumka, 394 s. [in Ukrainian].

5. Iefremov, S. (2008). Shevchenkovo-znavchi studii [Shevchenko studios]. Kyiv: Ukraina, 368 s. [in Ukrainian].

6. Zabuzhko, Oksana (2017). Shevchenko mif Ukrainy. Sproba filosofskoho analizu. [Shevchenko's myth of Ukraine. An attempt at philosophical analysis]. Kyiv: Komora Publishing House, 304 s. [in Ukrainian].

7. Zaitsev, P. (2004). Zhyttia Tarasa Shevchenka. 2-е vyd. [Life of Taras Shevchenko]. Kyiv : Oberehy, 480 s. [in Ukrainian].

8. Ivakin, Yu. O. (1977). «Psalmy Davydovi» // Shevchenkovskiy slovnyk. Tom druhyi. [The Psalms of David] Kyiv, s. 147. [in Ukrainian].

9. Ivchenko, V. (2005). Tvoryv, borovsia i liubyv T. H. Shevchenko // Naukovyi svit. [Created, fought and loved T. G. Shevchenko] – № 3. – S. 6–7 [in Ukrainian].

10. Kyryliuk, Ye. (1979). Taras Shevchenko: Zhyttia i tvorchist. [Taras Shevchenko: Life and creativity]. Kyiv : Dnipro, – 266 s. [in Ukrainian].

11. Lysty do Tarasa Shevchenka. (1993). [Letters by Taras Shevchenko]. Kyiv: 1993 , 384 s. [in Ukrainian].

12. Spohady pro Tarasa Shevchenka (2010). Borodin V. S., Pavliuk M. M., Boron O. V., Smilianska V. L. [Memoirs of Taras Shevchenko]. Kyiv : Dnipro, 2010. 608 s. [in Ukrainian].

13. Franko, I. Ia. (1983). Zibrannia tvoriv: u 50 t: T. 39. Literaturno-krytychni pratsi (1913-1914) [Collection of works: in 50 volumes: T. 39. Literary and critical works (1913-1914)]. Kyiv : Naukova dumka, 702 s. [in Ukrainian].

14. Shevchenko, Taras (1982). Dokumenty ta materialy do biohrafii. 1814–1861 / za red. Ye. P. Kyryliuka. [Taras Shevchenko: Documents and materials for the biography. 1814–1861]. Kyiv : Vyscha shkola, 432 s. [in Ukrainian].

15. Shevchenko, T. (2003). Zibrannia tvoriv: U 6 t. – T. 6. Lysty do riznykh osib 1859-1861 [Collection of works: In 6 volumes – Volume 6. Letters to various persons 1859–1861.]. Kyiv : Ukraina. 179-229 s. [in Ukrainian].

16. Shevchenko, T. (1860). Naimychka : poema. [Mercenary] Peterburh: V dрук. P. A. Kulisha. 29 s. [in Ukrainian].

Анотація. Прижиттєві видання Т. Г. Шевченка безцінні реліквії нашої літератури та культури які є автентичними списками його творів, з власноручними правками. Багато досліджень та коментарів творчості українського поета, але лише невеликій кількості фахівців відома історія укладання «Кобзаря» 1840р., «Кобзаря» 1860р.

Цікава історія виходу в світ «Чигиринського Кобзаря» та поеми «Гайдамаки» 1847 р. Осібно виділяється серед прижиттєвих видань «Букварь южнорусскій», адже це навчальний посібник і для дорослих, і для дітей, щоб вивчати рідну українську мову. Ця книжка укладена Шевченком для недільних шкіл і видана його коштом 1861 року, дуже великим тиражем – 10 000 примірників.

Цікаве прижиттєве видання «Кобзаря» 1860 року, під редакцією М. Гербеля, в перекладі російських поетів: Мая, Михайлова, Плещеева, Гербеля, Курочкина. Це було одне з основних джерел знайомства російського читача з поезією Т.Г. Шевченка впродовж XIX-XX ст.

Історія кишенькового «Кобзарика», що перевозився в Україну нелегально, після Емського указу 1876, розкриває справжнє становище українського слова в Російській імперії. Ця маленька книжечка переправлялась схована у цигарковому папері Awadі розміром 85х55 мм. з Женеві. Хоча це не прижиттєве видання, але воно вийшло без російської цензури.

На сьогодні «Кобзар» перевидавався понад 8 млн. разів і був перекладений 100 мовами світу. Шевченко Т. Г. став мірилом української ідентичності та самобутності.

Ключові слова: «Кобзар», «Букварь южнорусскій», «Кобзарик Awadі», ярижка, кулішівка.